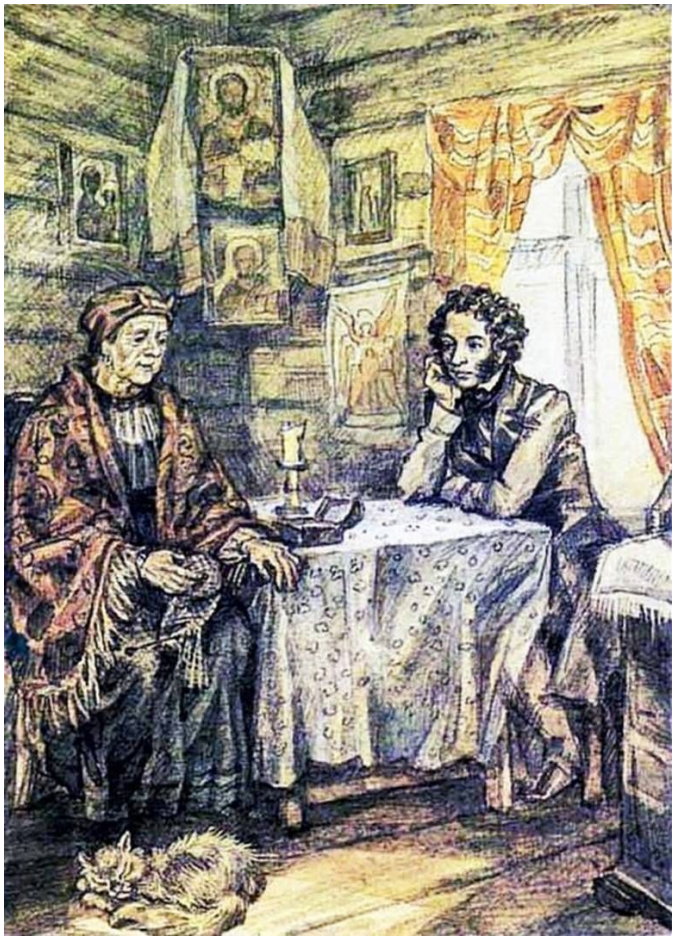

Seria textelor comemorative pe care am început să le propunem cititorilor noștri în preajma bicentenarului nașterii lui Dostoievski (30 octombrie s.v.) se apropie de sfârșit. Penultima poveste vorbește de la sine, în primul rând inimii. Ea poate fi citită sau recitită oricând, ca o piesă de sine stătătoare. Rusia dostoievskiană a încurajat statornic lecturile de felul acesta*. Dar povestea pe care o propunem astăzi credem că vorbește și despre miezul romanului Adolescentul, din care face parte – și despre miezul întregii viziuni pozitive despre părinţi și copii a autorului nostru. În centru rămâne întâlnirea cu mujicul. Arhetipală, din acest punct de vedere, poate pentru întreaga cultură a marelui secol rusesc, ar fi relaţia tainică, de filiaţie interioară, în care se așeza deja Pușkin (primul și ultimul erou cultural al lui Dostoievski), faţă de mult iubita sa doică, Arina Rodionovna. Povestea de astăzi poate fi citită și ca încă un basm al Arinei: Smerita iobagă Sofia Andreevna, din noua poveste, căsătorită la numai 18 ani cu bunul dar bătrânul mujic Makar, fusese de acum sedusă și abandonată de tânărul lor stăpân, “prădătorul” romantic Versilov (o variaţiune interesantă, deși atenuată, pe tema nihilistului Stavroghin, “balaurul” byronian din Demonii). Versilov atrage acum implacabil și fructul căderii cu el a nefericitei Sofia, pe micul Arkadi, către subterana spasmelor și egolatriei sale contagioase. Prin acţiune și reacţiune, cu și fără vrere, de aproape sau de departe, nici nu poate altfel. O amintire timpurie a copilului “familiei accidentale” este pensionul Touchard. Rece, ipocrit, contabil, înfeudat reflexelor de castă apusene, pensionul e simbolul “școlii” Versilov. Scăparea din capcanele tatălui stă în simplitatea plină de Hristos a mamei. Vizita ei la pensionul Touchard e aproape isihastă – dar marchează începutul bătăliei cu întunericul din inima micului Arkadi și devine germenele primei sale renașteri sufletești. Ea prefigurează întregul roman și

conţine miezul viziunii paideice a lui Dostoievski. Fără a intra aici în detalii, putem risca interpretarea că Sofia și Makar (cuplul de iobagi despărţit de Versilov, oarecum ca Mama Rusie, ispitită să părăseacă tradiţia pravoslavnică pentru mirajul apusean) vor deveni, aparent paradoxal, spre finalul cărţii, părinţii duhovnicești atât ai lui Arkadi, cât și ai tatălui său natural. (Versilov și Arkadi erau chiar fraţi, într-o versiune preliminară a romanului.) Școala vameșului biruie școala fariseului. Școala dragostei care niciodată nu cade biruie școala egoismului. Școala Împărăţiei biruie școala lumii acesteia.

Dostoievski notează totuși undeva că nu era încă pregătit să scrie un roman despre părinţi și copii, atunci când a scris Adolescentul. Într-adevăr, tema capătă amploare crescândă, de la Idiotul (care se înconjoară bucuros de copii, însă păstra o aură de singularitate oarecum donquichotescă), la Adolescentul (unde esenţa temei e atinsă poate mai realist, dar “pe furiș”), la Fraţii Karamazov. Soluţia retemeluirii numai pe mujici a unei culturi majore cumva încă de import (“conservatorismul reacţionar” de vitrină, din momentele apolinice ale lui Versilov) începe să fie revizuită. Alternativa, istoric mai credibilă, este regenerarea culturală treptată, organică, din interior, în condiţiile amplificării sferei de iradiere a lucrării filocalice, stăreţești, care îmbrăţișează mântuitor și pe părinţi și pe copii. (Inclusiv și mai ales pe cei deja atinși de tentaculele “noilor normale”, nu fără lacrimi, cum spunea prof. Andreev .) Totuși, unii biografi ai adevăraţilor stareţi de la Optina au observat că în roman lucrarea stăreţească fină se lasă transferată din mânăstire în lume încă surprinzător de repede, deși scara Împărăţiei nu din lumea aceasta rar cunoaște scurtături. Poate că ultimul pas spre despărţirea de mirajele versiloviene ale unui “creștinism roz” (Leontiev) trebuiau să aștepte experienţa vieţuitorilor care au reușit să integreze moștenirea dostoievskiană în zidirea practică de suflete. Mitropolitul Antonie Hrapoviţki avea 18 ani la trecerea în veșnicie a lui Dostoievski. Îl cunoscuse și toată viaţa s-a numărat printre admiratorii săi cei mai fideli. Totuși, Vlădica nu credea că adevăratul Aleoșa Karamazov ar fi părăsit vreodată mănăstirea. Dostoievski ar fi recurs aici la o licenţă poetică. Adevăratul Aleoșa ar fi primit negreșit blagoslovenie să rămână în mănăstire. După smerite nevoinţe, la vârsta bătrâneților cinstite, ar fi fost, din mila Domnului, blagoslovit cu fii și fiice duhovnicești plini de duhul dragostei împreună pătimitoare, ca puţini din vremea sa. În cele din urmă, o cultură pravoslavnică majoră poate crește organic oriunde, din viaţa interioară filocalică dobândită, de cele mai multe ori, prin îndelungată stăruinţă pe lângă cei care o au dobândit-o deja și amintirea lor. (Cf. și I.M. Konţevici, Dobândirea Duhului Sfânt în Vechea Rusie.) “Nu poate pom bun să facă roade rele, nici pom rău să facă roade bune.”

(*) Probă, mica ediţie ilustrată din 1887, îngrijită de fiica autorului, disponibilă în format pdf aici . Dar și prezenţa ei constantă, alături de Mujicul Marei și alte bucăţi esenţiale relativ accesibile, în remarcabila culegere “Dostoievski pentru copii”, adresată în cele din urmă îndeosebi tinerilor și apărută, se pare, în varii și interesante ediţii rusești, din vremea Annei Grigorievna, soţia autorului (care împlinea un proiect al lui Dostoievski însuși), până în prezent. Putem nădăjdui că editura Contra Mundum îi va face curând dreptate și la noi acestui mic sbornic pentru copiii tineri sau bătrâni ajunși la vârsta întrebărilor fundamentale, cu un complement practic despre cum îl citim ziditor pe Dostoievski. (STV)

***

F.M. Dostoievski

Adolescentul (fragment)

La pensionul Touchard

În românește de Emma Beniuc

Clopotul bătea tare şi des, din două in două, sau din trei in trei secunde, totuşi nu dădea alarma, căci prea suna plăcut şi armonios; deodată, sunetul mi s-a părut cunoscut, aşa sunau clopotele la Sfântul Nikola, biserica aceea roşie, peste drum de Touchard, o biserică veche, moscovită, pe care o ţin atât de bine minte, clădită încă pe vremea ţarului Alexei Mihailovici,

bogat impodobită, cu multe cupole şi coloane şi deodată mi-a apărut in faţa ochilor pensionul Touchard, îndată după Paşti şi am auzit fremătand frunzuliţele tinere ale mestecenilor firavi, abia inverziţi. Razele piezişe ale soarelui puternic de după amiază luminează sala noastră de clasă, iar in cămăruţa din stanga, unde Touchard m-a mutat cu un an inainte, ca să mă despartă de „copiii de conţi şi senatori", şade o femeie care a venit să mă vadă.

Da şi la mine, copilul părăsit, a venit in sfarşit cineva, pentru prima oară de cand mă aflu la Touchard. Am recunoscut-o pe loc, de cum a intrat, deşi n-o mai văzusem de mult, de cand m-a dus la impărtăşanie, la biserica din sat, prin cupola căreia a trecut atunci in zbor un porumbel. Şedeam singuri şi eu o priveam lung şi ciudat. Abia mai tarziu, după mulţi ani, am aflat că Versilov plecase pe neaşteptate în străinătate şi de aceea putuse să vină la Moscova cu puţinii ei bani, de capul ei, ferindu-se de cei cărora le fusese lăsată in grijă şi că infruntase toate aceste greutăţi numai ca să mă vadă. Mai ciudat e că nici ea, după ce a intrat şi a stat de vorbă cu Touchard, nu mi-a spus şi nici măcar nu mi-a dat a inţelege că e mama mea…

Şedea, tăcută, langă mine şi mi-aduc aminte că m-am şi mirat cât de puţin vorbea. Adusese şi o legăturică, iar când a desfăcut-o, au ieşit la iveală şase portocale, câteva bucăţele de turtă dulce şi două franzeluţe cu lapte. M-am simţit jignit că-mi adusese două franzele obişnuite şi i-am spus cu un aer îmbufnat că „aici primim hrană foarte bună şi că în fiecare zi la ceai căpătăm câte o franzeluţă."

— Cu atat mai bine, puiule. Eu, in prostia mea, mi-am zis: „Te pomeneşti că acolo, la şcoală, il ţine rău", aşa că n-ai de ce să te superi, dragă.

— Şi Antonina Vasilievna (soţia lui Touchard) are să se supere. Şi colegii au să-şi bată joc de mine…

— Ce-ar fi să le primeşti, poate totuşi ai să le mănanci?

— Bine, lasă-le aici şi oi vedea…

Nici nu m-am atins măcar de bunătăţile ei; am lăsat portocalele şi turta dulce pe masă, iar eu am stat tot timpul cu ochii in pământ, dar cât am putut mai demn. Cine ştie, poate că ţineam să-i arăt şi că vizita ei nu-mi face nici o onoare în ochii colegilor; prin toată atitudinea mea voiam să-i dau a inţelege: „După ce mă faci de ruşine, nici nu-ţi dai seama de asta”… Incă de pe atunci alergam după Touchard cu peria in mână, străduindu-mă să nu las nici un fir de praf pe haina lui! Îmi închipuiam câtă batjocură va trebui să îndur din partea băieţilor de cum va pleca şi poate chiar din partea lui Touchard, aşa că in sufletul meu nu mai era loc pentru vreun sentiment bun faţă de ea. Mă mulţumeam să privesc cu coada ochiului rochia ei inchisă, ponosită, mâinile destul de bătătorite, de om obişnuit cu munca, pantofii cat se poate de ordinari şi faţa foarte slăbită; deşi avea incă de pe atunci fruntea brăzdată de zbârcituri, Antonina Vasilievna mi-a spus seara, după plecarea ei: „Se vede că maman a dumitale a fost candva frumoasă”.

Pe când şedeam impreună, a intrat deodată Agafia cu o ceaşcă de cafea pe tavă. Era îndată după masă şi la ora aceea soţii Touchard aveau obiceiul să-şi bea cafeaua în salon. Mama a mulţumit, dar nu s-a atins de cafea, căci, după cum am aflat mai tarziu, pe vremea aceea cafeaua ii producea palpitaţii.

Trebuie să spun că in sinea lor soţii Touchard socoteau desigur că, primind-o pe mama şi ingăduindu-i să mă vadă, se dovediseră extrem de mărinimoşi, iar faptul că-i mai trimiseseră şi o ceaşcă de cafea reprezenta pentru ei un gest de supremă umanitate, care făcea mare cinste

sentimentelor lor de oameni civilizaţi, cu mentalitate europeană. Şi, ca un făcut, mama refuzase cafeaua.

Touchard a trimis să mă cheme şi mi-a cerut să-i arăt mamei toate caietele şi cărţile mele: „Ca să vadă şi ea cat de mult ai câştigat de când eşti la mine”…Profitand de acest prilej, Antonina Vasilievna, cu gura făcută pungă, mi-a spus printre dinţi, cu un aer inţepat şi ironic:

— Mi se pare că maman a dumitale n-a găsit cafeaua noastră pe placul ei.

Mi-am luat caietele şi, trecand pe langă „copiii de conţi şi senatori”, care se îmbulzeau in sala de clasă ca să ne urmărească, i le-am dus mamei. Mi-a făcut chiar plăcere să îndeplinesc porunca lui Touchard pană in cele mai mici amănunte. Am inceput să-i arăt caietele foaie cu foaie, explicându-i: „Aici sunt exerciţii de gramatică franceză, astea sunt dictări, aici e conjugarea verbelor auxiliare avoir şi être, astea-s teme de geografie, descrierea principalelor oraşe din Europa, a tuturor continentelor şi aşa mai departe. O jumătate de ceas şi mai bine i-am tot explicat încet, cu un glas monoton, cu ochii plecaţi, ca un copil binecrescut. Ştiam că mama n-a învăţat carte, că nici nu ştie să citească şi tocmai de aceea imi şi plăcea scena pe care o jucam. Totuşi n-am izbutit s-o plictisesc, m-a ascultat tot timpul fără să mă intrerupă, cu atenţia încordată şi chiar cu admiraţie, aşa încât până la urmă, mi s-a urât mie şi m-am lăsat păgubaş. Altfel, avea o privire tristă şi o expresie destul de abătută.

Când s-a ridicat, in sfarşit, să plece, a intrat deodată Touchard şi a întrebat-o cu o gravitate

ostentativă, cu totul deplasată: „Sunteţi mulţumită de succesele fiului dumneavoastră?” Mama a început să îngăime cuvinte fără şir şi nu mai contenea cu mulţumirile. La urmă, cand a venit şi Antonina Vasilievna, mama i-a rugat pe amândoi „să ocrotească un biet orfan, căci nu i se poate spune altfel acum, să-şi facă pomană cu el”… Şi, cu lacrimi in ochi, se ploconi adânc până la pământ, în faţa fiecăruia dintre ei, aşa cum se ploconesc „oamenii de rând” când vin cu o rugăminte la nişte boieri de seamă. Atâta umilinţă i-a mirat până şi pe soţii Touchard, chiar şi pe Antonina Vasilievna a induioşat-o, fiindcă era vădit că n-o mai judeca atât de aspru ca atunci când refuzase ceaşca de cafea. Touchard, luându-şi un aer şi mai important, îi răspunse mărinimos „că el nu face deosebire intre copii, că aici toţi sunt copiii lui, că se socoteşte părintele lor şi că se poartă cu mine aproape la fel ca şi cu ceilalţi copii de senatori şi conţi, că ţine să i se recunoască acest merit” şi aşa mai departe. Mama continua să se ploconească, din ce in ce mai stânjenită, şi, în cele din urmă s-a întors spre mine cu ochii plini de lacrimi şi mi-a spus: „Rămai cu bine puiule”. Apoi m-a sărutat, mai bine zis i-am îngăduit să mă sărute o dată. Se vedea că ar fi vrut să mă sărute încă şi încă, să mă ia in braţe şi să mă strângă la pieptul ei, dar, fie că ea insăşi s-a ruşinat s-o facă faţă de oameni străini, fie că a copleşit-o amărăciunea, fie că şi-a dat seama că eu mor de ruşine din pricina ei, fapt e că s-a întors in grabă şi, după ce a mai făcut o plecăciune soţilor Touchard, a pornit spre uşă. Eu am rămas nemişcat.

— Mais suivez donc votre mère, mă indemnă Antonina Vasilievna. Il n'a pas de coeur, cet enfant!

Touchard se mulţumi să ridice din umeri, ca şi cum ar fi vrut să-i răspundă: „Va să zică, am dreptate că-l tratez ca pe o slugă”.

M-am supus şi am coborât scara împreună cu mama şi am ieşit cu ea in curte. Ştiam că toată lumea ne priveşte pe fereastră. Mama s-a intors spre biserică şi, cuvioasă, şi-a făcut de trei ori cruce; ţin minte că buzele ii tremurau şi din clopotniţă răsuna dangătul sonor şi ritmic al clopotului. Apoi s-a apropiat de mine şi nu s-a putut reţine să nu-mi pună, plângând, amândouă

mâinile pe cap.

— Lasă, mămico, ajunge… E ruşine… ne vede toată lumea pe fereastră.

Ea tresări şi mă blagoslovi in grabă:

— Of, Doamne… Dumnezeu să te aibă in paza lui… Să te ocrotească îngerii din ceruri, Maica Precistă, sfântul Nicolae… Doamne, Dumnezeule! îngăimă ea pe nerăsuflate, tot făcand cruci pe capul meu, din ce in ce mai repede, ca şi cum s-ar fi temut că tot nu-s destule. Puiul meu, dragul meu! Dar, stai puţin, puiule…

Îşi vârî repede mâna in buzunar şi scoase o batistă albastră cadrilată, cu un nod strâns la un colţ, pe care dădu să-l desfacă, dar nu izbuti.

— Lasă, nu-i nimic, păstrează şi batista, e curată şi poate o să-ţi prindă bine, sunt aici patru bănuţi de cate douăzeci copeici, s-ar putea să ai nevoie de ei, iartă-mă,

puiule, mai mult n-am nici eu… Iartă-mă, puiule…

Am primit batista şi era cat pe-aci să-i spun că „domnul Touchard şi Antonina Vasilievna ne asigură o întreţinere foarte bună şi că nu ducem lipsă de nimic”, totuşi m-am stăpânit şi am băgat batista in buzunar. A mai făcut o dată semnul crucii asupra mea, a mai rostit o rugăciune, apoi, deodată, mi-a făcut şi mie o plecăciune ca mai inainte soţilor Touchard – o plecăciune adâncă, gravă, prelungită, pe care n-am s-o uit niciodată! Văzand-o, am tresărit, fără să ştiu nici eu de ce. Ce-o fi vrut să-mi spună prin plecăciunea aceea? Poate că a vrut să mărturisească astfel că „se simte vinovată faţă de mine”? Aşa mi-am explicat gestul ei după multă vreme. Atunci însă, m-am ruşinat şi mai tare la gândul că „de sus se uită cu toţii la noi”, iar Lambert „poate că o să mă şi bată”.

În sfarşit, plecă. Pană să mă intorc eu, copiii de senatori şi de conţi mâncaseră portocalele şi turta dulce, iar Lambert mi-a luat numaidecât cele optzeci de copeici şi s-a grăbit să cumpere cu ele de la cofetărie prăjituri şi ciocolată, din care nu mi-a dat nici măcar să gust.

Trecuse o jumătate de an de la vizita mamei şi venise luna octombrie, aducând cu ea frig, ploi şi vânt. Pe mama o uitasem de tot. Da, incă de pe atunei mi se cuibărise ura in inimă, o ură surdă faţă de toţi şi de toate, care izgonise treptat orice alt sentiment. Deşi continuam să-l perii pe Touchard ca mai inainte, ajunsesem să-l urăsc cumplit, din ce in ce mai mult. Într-o zi tristă de toamnă, pe înserate, scotocind prin sertarul meu, am dat peste batista ei albastră de batist, care zăcea acolo uitată de când mi-o dăduse. Am scos-o şi m-am uitat la ea cu oarecare curiozitate; intr-un colţ se mai vedeau incă urmele nodului şi chiar conturul bănuţilor; după aceea am pus batista la loc şi am inchis sertarul. Era in ajun de sărbătoare şi deodată am auzit clopotul bătand de vecernie. Elevii plecaseră indată după masă pe la casele lor, numai Lambert rămăsese să-şi petreacă duminica la şcoală fiindcă, din cine ştie ce motiv, ai lui nu trimiseseră pe nimeni să-l ia. Deşi continua să mă bată, incepuse să-mi încredinţeze foarte multe şi acum avea nevoie de mine. Am stat de vorbă toată seara despre pistoalele Lepage pe care niciunul dintre noi nu le văzuse vreodată, despre săbiile cercheze şi despre mânuirea lor, despre dorinţa noastră de a alcătui o ceată de tâlhari şi, până la urmă, Lambert a ajuns la poveştile lui preferate, avand toate acelaşi subiect scabros şi deşi in sinea mea mă miram de atâta îndrăzneală, îl ascultam cu multă plăcere. În seara aceea însă, mi s-a făcut silă şi i-am spus că mă doare capul. Era ora zece, ne-am dus la culcare.

Mi-am tras plapuma peste cap şi am scos de sub pernă batista albastră: cu vreo oră înainte mi se năzărise s-o iau din sertar şi, cum ni se şi făcuseră paturile, am vârât-o sub pernă. Mi-am lipit numaidecat faţa de ea şi deodată am inceput s-o sărut: „Mamă, mamă” am şoptit eu, amintindu-mi de ea şi simţeam cum mi se strânge inima ca într-un cleşte. Am închis ochii şi i-am văzut chipul, buzele tremurânde, în clipa când îşi făcea cruce in faţa bisericii şi apoi când m-a binecuvântat şi eu n-am

găsit altceva să-i spun decât: „E ruşine, ne vede lumea”. „Mamă, mămica mea, o singură dată ai venit şi tu la mine… Mămico, unde eşti tu acum, la ce depărtări? Iţi aminteşti şi tu acum de bietul tău băieţaş pe care ai venit să-l vezi cândva?… De te-aş mai vedea măcar o dată, de mi te-ai arăta măcar in vis, ca să-ţi pot spune cat te iubesc, ca să te pot imbrăţaşa şi să-ţi sărut ochii tăi albaştri, ca să-ţi spun că nu-mi mai e de fel ruşine cu tine, că şi atunci te iubeam, că mi se rupea inima deşi m-am purtat ca un nesimţit, ca un lacheu. N-ai să afli niciodată mamă, cât de mult te iubeam atunci. Unde eşti acum mămico, mă auzi oare? Mamă, mamă, mai ţii minte porumbelul de la biserica din sat…?